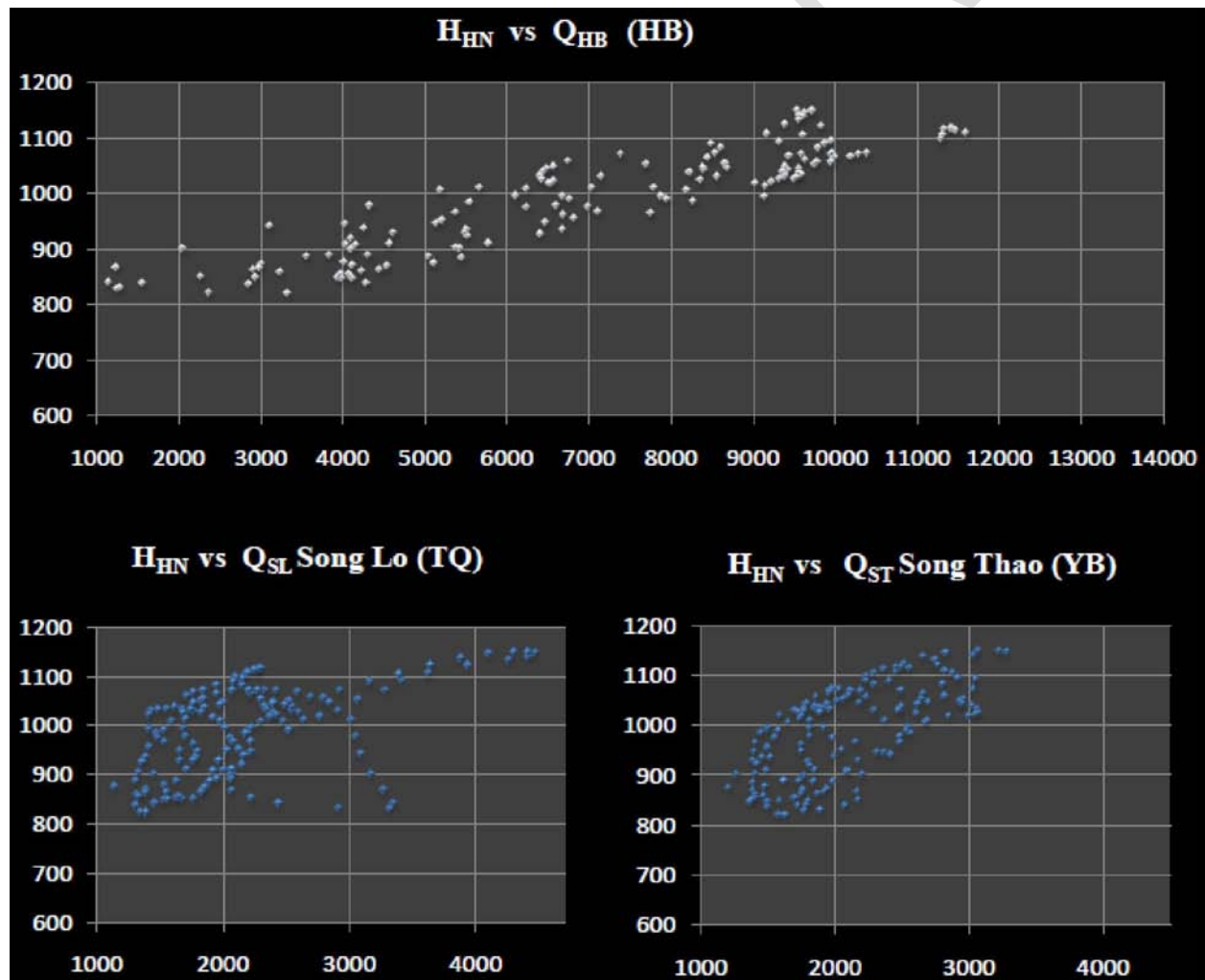

Mô hình hồi quy báo mức nước sông Hồng tại Hà Nội

Trần Trí Dũng – tridung@hn.vnn.vn

Phân tích sơ bộ: Mức nước sông Hồng đo ở Hà Nội là hàm của lưu lượng dòng chảy (m^3/sec) tại điểm đo. Đến lượt mình, lưu lượng dòng chảy sông Hồng tại Hà Nội là hàm của ba lưu lượng (i) Q_{HB} tại hạ lưu nhà máy thủy điện Hoà Bình; (ii) Q sông Lô, Q_{SL} , tại Tuyên Quang và (iii) Q sông Thao Q_{ST} tại Yên Bái. Lưu lượng dòng chảy của ba sông về đến Hà Nội cần thời gian giả thiết là 24 giờ¹. Như vậy, nếu biết Q_{HB} , Q_{SL} , Q_{ST} tại chu kỳ t , thì có thể dự báo mức nước sông Hồng tại Hà Nội tại chu kỳ $(t+4)$.

Biểu đồ ‘Scatter’ quan hệ mức nước Hà Nội $H_{HN}(t+4)$ với $Q_{HB}(t)$, $Q_{SL}(t)$ và $Q_{ST}(t)$ cho trong hình 1

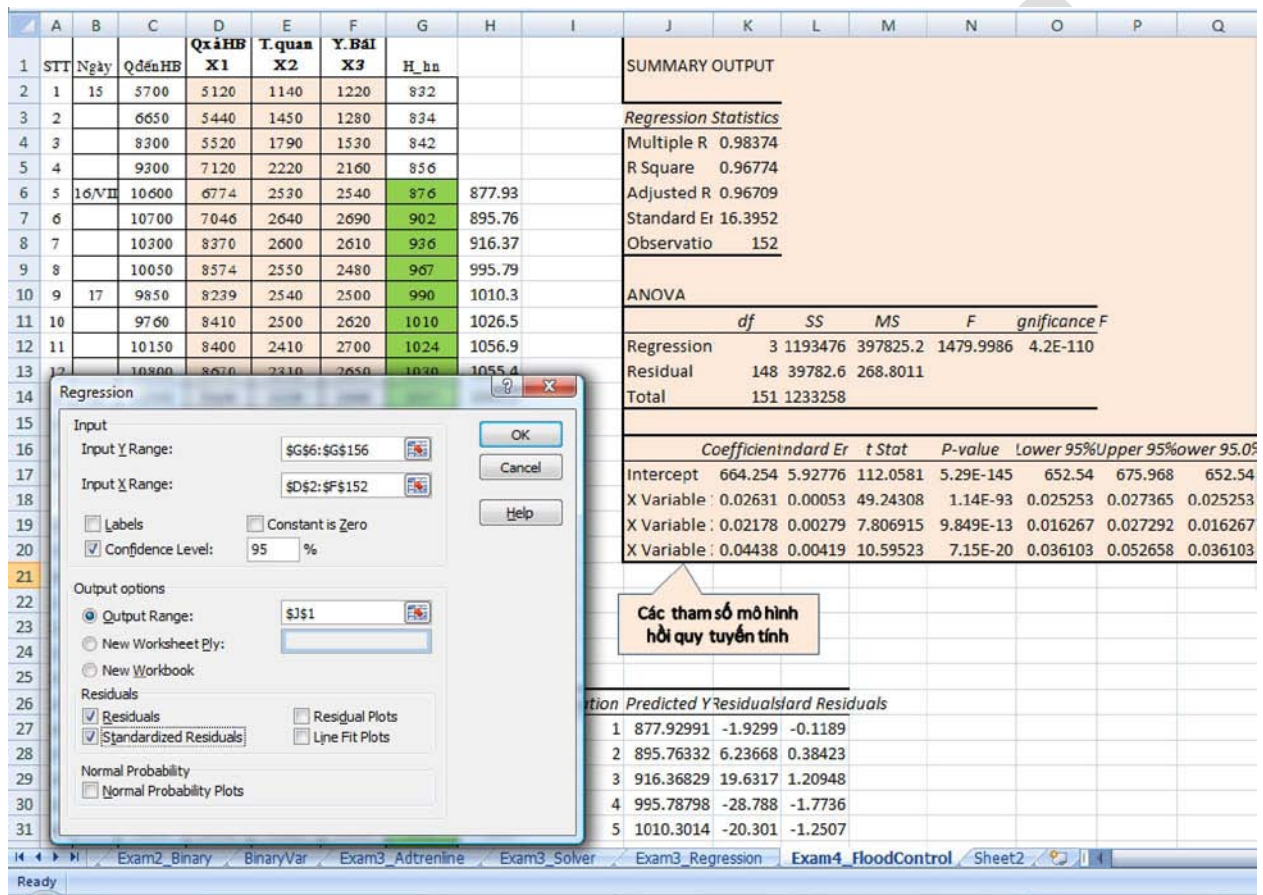
Hình 1- Quan hệ mức nước Hà Nội $H_{HN}(t+4)$ vs $Q_{HB}(t)$; $H_{HN}(t+4)$ vs $Q_{SL}(t)$ và $H_{HN}(t+4)$ vs $Q_{ST}(t)$.

¹ Tác giả không phải là kỹ sư chuyên ngành thủy văn nên giả thiết đưa ra có thể chưa chính xác.

Hình 1 cho thấy mức nước Hà Nội $H_{HN}(t+4)$ vs $Q_{HB}(t)$ gần tuyến tính; trong khi $H_{HN}(t+4)$ vs $Q_{SL}(t)$ và $H_{HN}(t+4)$ vs $Q_{ST}(t)$ không rõ ràng. Vì thế, hai mô hình được trắc nghiệm:

a. Mô hình tuyến tính

Bảng tính Excel, hộp thoại 'Regression' và các tham số mô hình hồi quy tuyến tính xin xem hình 2.

Mô hình hồi quy tuyến tính quan hệ mức nước sông Hồng tại Hà Nội $H_{HN}(t+4)$ vs $Q_{HB}(t)$ & $Q_{SL}(t)$ & $Q_{ST}(t)$ theo biểu thức 1.31 có các đặc trưng thống kê $R^2 = 0.9677$; $ESS = 39783$; sai số chuẩn $S_e = 16.4$ (cm).

$$H_{HN}(t+4) = 0.0263 Q_{HB}(t) + 0.0218 Q_{SL}(t) + 0.0444 Q_{ST}(t) + 664.25 \quad (1)$$

Trong đó $Q_{HB}(t)$ lưu lượng dòng chảy qua hạ lưu nhà máy thủy điện Hoà Bình (m^3/sec) tại thời điểm t ; $Q_{SL}(t)$ lưu lượng dòng chảy sông Lô đo tại Tuyên Quang (m^3/sec) tại thời điểm t ; $Q_{ST}(t)$ lưu lượng dòng chảy sông Thao đo tại Yên Bái (m^3/sec) tại thời điểm t ; và

$H_{HN}(t+4)$ là mức nước sông Hồng tại Hà Nội (cm) tại thời điểm chậm sau bốn thời đoạn (t+4) hay chậm sau $6 \times 4 = 24$ giờ.

Giả sử dùng (1) dự báo mức nước sông Hồng tại Hà Nội (cm) khi biết: $Q_{HB}(t) = 9960 \text{ m}^3/\text{sec}$; $Q_{SL}(t) = 2080 \text{ m}^3/\text{sec}$; $Q_{ST}(t) = 1980 \text{ m}^3/\text{sec}$. Sau 24 giờ, mức nước sông Hồng tại Hà Nội (cm) với mức độ tin cậy 95% sẽ giao động trong phạm vi $\pm 2 S_e$ là: kỳ vọng $H_{HN}(t+4) = 0.0263 \cdot 9960 + 0.0218 \cdot 2080 + 0.0444 \cdot 1980 + 664.25 = 1075.8$ cm; thực đo = 1072 cm; max: $1075.8 + 2 \cdot 16.4 = 1108.4$ cm; min: $1075.8 - 2 \cdot 16.4 = 1043.0$ cm.

Hình 2. Bảng tính Excel, hộp thoại ‘Regression’ để xác định các tham số mô hình hồi quy tuyến tính quan hệ mức nước sông Hồng tại Hà Nội.

b. Mô hình phi tuyến tính

Dùng ‘Solver’ để tìm giá trị các tham số mô hình phi tuyến có dạng đa thức mũ tổng quát

$$H_{HN}(t+4) = A_1 * Q_{HB}^{m1}(t) + A_2 * Q_{SL}^{m2}(t) + A_3 * Q_{ST}^{m3}(t) + A_0 \quad (2)$$

Như vậy bảy giá trị tham số cần tìm là $A_1, m1; A_2, m2; A_3, m3$ và A_0

Bảng tính Excel, hộp thoại ‘Solver’ và các tham số mô hình hồi quy phi tuyến xin xem hình 3. Trong bảng tính có đặt tên (define name) một số ô để dễ theo dõi. Có thể lập bảng tính theo các bước sau đây

- i. Đặt tên “m1”, “A₁”, “m2”, “A₂”, “m3”, “A₃”, và “A₀”, cho một số ô từ I2 đến O2 để giữ các giá trị tham số m1, A₁, m2, A₀.
- ii. Dùng ô L5 để thể hiện giá trị hàm mục tiêu ESS

Để tính ESS, ta cần tính mức nước theo hàm hồi quy (2) cho mỗi mẫu dữ liệu. Những giá trị mức nước ước tính \hat{Y}_i được tạo ra trong cột I:

Công thức cho ô I6: $=A1_*D2^m1_+A2_*E2^m2_+A3_*F2^m3_+Ao$
(Copy đến I7 ÷ I157)

Tổng bình phương sai số ESS được tính cho ô L5:

Công thức cho ô L5: $=SUMXMY2(G6:G157,I6:I157)$

Lưu ý rằng công thức trong ô L5 chính là phương trình hàm mục tiêu

Phần bảng tính mở rộng để tính R^2 , RSS và TSS như sau:

Công thức tính giá trị trung bình của mức nước Hà Nội cho ô G4 đặt tên H_hn_ave :
 AVERAGE (G6:G157)

Để tính $RSS = \sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})^2$ là tổng bình phương biến động của mỗi giá trị ước tính \hat{Y}_i xung quanh giá trị trung bình \bar{Y} thường gọi là tổng bình phương hồi quy (regression sum of squares-RSS) trong cột J:

Công thức cho ô J6: =(I6-H_hn_ave)^2
 (Copy đến I7 ÷ I157)

Tổng bình phương hồi quy RSS được tính cho ô J5:

Công thức cho ô J5: =SUM(J6:J157)

Để tính $TSS = \sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2$ là tổng bình phương biến động của mỗi giá trị thực Y_i xung quanh giá trị trung bình \bar{Y} trong cột K:

Công thức cho ô K6: =(G6-H_hn_ave)^2
 (Copy đến K7 ÷ K157)

Tổng bình phương TSS được tính cho ô K5 đặt tên TSS:

Công thức cho ô K5: =SUM(K6:K157)

Công thức tính giá trị độ đo đánh giá sự phù hợp giữa mô hình hàm hồi quy và tập dữ liệu R^2 cho trong ô I3

Công thức cho ô I3: =1-L5/TSS

Mô hình hồi quy phi tuyến tính quan hệ mức nước sông Hồng tại Hà Nội $H_{HN}(t+4)$ vs $Q_{HB}(t)$ & $Q_{SL}(t)$ & $Q_{ST}(t)$ theo biểu thức 2 có các đặc trưng thống kê $R^2 = 0.9703$; $ESS = 36647$; sai số chuẩn $S_e = 15.736$ (cm).

$$H_{HN}(t+4) = 0.4673 * Q_{HB(t)}^{0.7093} + 0.8412 * Q_{SL(t)}^{0.6221} + 141.236 * Q_{ST(t)}^{0.1634} + 153.54 \quad (3)$$

Trong đó $Q_{HB}(t)$ lưu lượng dòng chảy qua hạ lưu nhà máy thủy điện Hoà Bình (m^3/sec) tại thời điểm t ; $Q_{SL}(t)$ lưu lượng dòng chảy sông Lô đo tại Tuyên Quang (m^3/sec) tại thời điểm t ; $Q_{ST}(t)$ lưu lượng dòng chảy sông Thao đo tại Yên Bái (m^3/sec) tại thời điểm t ; và $H_{HN}(t+4)$ là mức nước sông Hồng tại Hà Nội (cm) tại thời điểm chậm sau bốn thời đoạn (t+4) hay chậm sau $6 \times 4 = 24$ giờ.

Tóm tắt các đặc trưng thống kê của (1) và (3) cho trong bảng 1

Loại mô hình	Đặc trưng thống kê
a. Mô hình tuyến tính (1)	$R^2 = 0.9677$; $ESS = 39783$; sai số chuẩn $S_e = 16.4$ (cm).
b. Mô hình phi tuyến (3)	$R^2 = 0.9703$; $ESS = 36647$; sai số chuẩn $S_e = 15.7$ (cm).

Bảng 1 Tóm tắt các đặc trưng thống kê của (1) và (3)

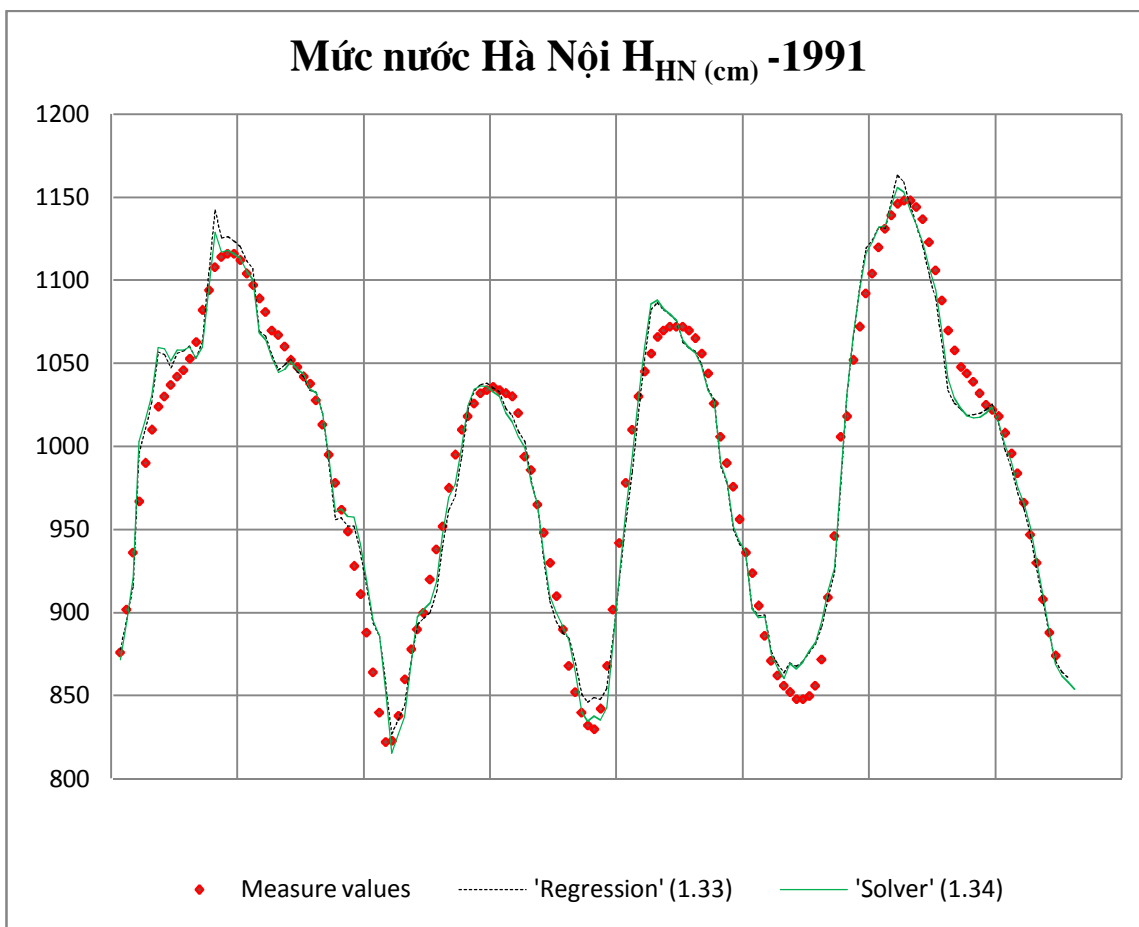
Nhận xét: với cùng một dạng mô hình hồi quy đa thức nhiều biến, mô hình phi tuyến nói chung có thể phù hợp hơn mô hình hồi quy tuyến tính (so sánh theo những đặc trưng thống kê Bảng 1). Điều này được thể hiện rõ khi so sánh mức nước sông Hồng thực đo tại Hà Nội và mức nước dự báo trước 24 giờ tính theo mô hình hồi quy (1) và (3) cho trong hình 4.

1	Ngày	QđếnHB	QxảHB X1	T. quan X2	Y. Báo X3	Các tham số mô hình hồi quy phi tuyến		m1	A ₁	m2	A ₂
2	15	5700	5120	1140	1220			0.70931	0.46733	0.62214	0.8412
3		6650	5440	1450	1280		R^2	0.97028			
4		8300	5520	1790	1530	989	S_e	15.736	RSS	TSS	ESS
5		9300	7120	2220	2160	H_hn	Regress'	Solver'	1196548	1233258	36,647
6	16/VII	10600	6774	2530	2540	876	878	872	13804.7	12800.2	
7		10700	7046	2640	2690	902	896	895	8897.76	7593.06	
8		10300	8370	2600	2610	936	916	921	4595.46	2823.66	
9		10050	8574	2550	2480	967	996	1003	190.217	490.098	
10	17	9850	8239	2540	2500	990	1010	1016	725.028	0.74277	
11		9760	8410	2500	2620	1010	1027	1031	1728.57	435.216	
12		10150	8400	2410	2700	1024	1057	1060	4975.38	1215.35	
13		10800	8670	2310	2650	1030	1055	1059	4874.92	1669.69	
14	18	12500	8460	2220	2660	1037	1047	1051	3867.2	2290.76	
15		13300	8620	2160	2810	1042	1056	1058	4776.68	2794.37	
16		13600	9965	2160	2920	1046	1058	1058	4750.87	3233.27	
17		13500	11600	2200	2820	1053	1060	1060	5043.9	4078.33	
18									58.83	5455.57	
19									0.69	8623.32	
20									41.4	10996	
21									25.3	14128.1	
22									61.5	15590.5	
23									6636	16093.9	
24									87.9	16093.9	
25									5434	15095	
26									06.9	13193.2	
27									23.4	11634.2	
28									62.9	9972.39	
29									1.41	8438.6	
30									6.34	6538.64	

Hình 3 Bảng tính Excel, hộp thoại ‘Solver Parameter’ để xác định các tham số mô hình hồi quy phi tuyến

So sánh mức nước sông Hồng thực đo tại Hà Nội và mức nước dự báo trước 24 giờ tính theo mô hình hồi quy tuyến tính ‘Regression’ (1) và phi tuyến ‘Solver’ (3). Những điểm đỉnh và đáy của

diễn biến mức nước, mô hình phi tuyến 'Solver' cho kết quả phù hợp hơn so với mô hình hồi quy tuyến tính 'Regression'. Xin xem hình 4

Hình 4. mức nước sông Hồng thực đo tại Hà Nội và mức nước dự báo trước 24 giờ .